

A méltóságtudat válsága

Gondolatok az RMDSZ II. kongresszusa kapcsán

Nem kell okvetlenül mindenkit szeretni. Különösen, ha a szeretet fogalmat szokványos, érzelmi telítettségű értelmezésben használjuk.

Az emberi kapcsolatok erkölcsi alapkövetelménye a másik ember autonóm egyéniségének, öntörvényű másságának, röviden: méltóságának a tisztelete. Csak ebben az esetben várható el jogosan, hogy mások is tiszteletben tartsák a magunk emberi méltóságát. Ezzel teszünk eleget a „szeresd felebarátodat, mint tenmagadat” felszólításnak, mely korántsem érzélgősségre és valamiféle másokkal szembeni önfeladásra való felhívás, mint ahogy az sokak képzeletében él.

A mások méltóságának tisztelete saját igazi méltóságunk létének alapvető bizonyossága. E nélkül megjátszott méltóságunk valójában gög csupán.

A tisztelet minden esetben megelőlegezendő, valódi viszont csak akkor lehet, ha a partner maga is rendelkezik méltóságtudattal. Aki önmagáról bármely okból, például a békesség kedvéért s a kölcsönös szeretet ürügyén lemond, nem érdemli meg az általa elvárt tiszteletet.

Ez érvényes emberi csoportok egymás közötti viszonyára is, mely esetben a méltóság mindenekelőtt e csoportok vezetőinek magatartásában kell jelentkezzen.

A fentiek a Romániai Magyar Demokrata Szövetség II. kongresszusának anyagait olvasva jutottak eszembe (Hitel, 1991/13. és 14. szám; Romániai Magyar Szó, 1991. május 25-26., 28., 29.)

Egy kisebbségi közösség méltóságát képviselő azon vezetők, akik maguk is méltóságtudatuk birtokában vannak, tisztán kell érezzék az általuk képviselt közösség érdekeit és jogait, még ha az utóbbiak az adott társadalomban és az adott pillanatban nem is realizálhatók. A méltóságtudat adatként tételezi a joghoz való jogot, s így közeledik a gyakorlat kérdéseihez, és találja meg azokban a lényeges elemeket. E nélkül a belső iránytű nélkül egy kisebbségi tanácskozás álkérdések vitatásába és hamis lehetőségek latolgatásába torkollik.

Az erdélyi magyarság számos vezetője számára Ceaușescu bukása után az egyik legfontosabb elméleti kulcskérdés a kisebbség megjelölés megváltoztatása lett, mondván, hogy ez a szó megalázó e csoportra és tagjaira nézve. A szó ugyanis nem fejezi ki a román többséggel való egyenjogúságot, ami akkori reményeink szerint hamarosan meg kellett volna valósuljon.

A jelenség annak a manipulatív eljárásnak a maradandó gondolati hatását bizonyítja, amellyel a román kommunista rezsim (jóval a „magyar ajkú románok” terminus bevezetése előtt) együttélő nemzetiségekre keresztelte át a kisebbségeket, mintegy a megnevezés megváltoztatásával igazolandó, hogy azok immár teljes jogegyenlőséggel bírnak. A mostani esetben természetesen nem tudatos hamisításról, félrevezetésről van szó, hanem agyfajta szómágiáról: mintha egy más megnevezéssel több esély nyílna az egyenjogúsítás megvalósítására. Azóta nyilvánvalóvá válhatott (volna), hogy a vágyak ilyesfajta szófacsaró kivetítésével a valóság jottányit sem változik.

Nem a kisebbség szót kell szégyellni, még a jogfosztottságot sem; szégyellni csupán azt lehet, ha a kisebbség nem teszi meg a szükséges s az adott keretek között lehetséges lépéseket jogegyenlősége megvalósítására.

Ma az RMDSZ számára a legégetőbb feladat – mint azt több vezetőjének megnyilatkozása bizonyítja – a romániai magyarság önmeghatározása.

A kérdés elméleti hátterére többek között az a kijelentés utal, mely szerint a román alkotmánynak figyelembe kell vennie „a magyaroknak Erdély történelmében közel ezer évig játszott szerepét” (kiemelés T. K. A.; Hitel, 1991/13. 31. oldal; Romániai Magyar Szó, 1991.

május 29, 4. oldal; mivel nem személyekkel, hanem felfogással szándékszom vitatkozni, szerzőket nem nevezek meg, csupán szövegeket idézek). Ez a kijelentés több oldalról is megvizsgálható. Egyrészt – amennyiben a *mai* Erdélyről beszélünk, márpedig arról van szó – a Partiumot például még a román történészek felfogásának elfogadása („tisztelőben tartása”) esetén sem lehet azt állítani, hogy az ne lett volna már a honfoglalástól a magyar állam szerves része, s ez érthetlenné teszi a „közel ezer év” kormegjelölést. Ugyanakkor e megfogalmazásból úgy tűnik, mintha e földön a magyarok történelmi szerepe csak az első világháború befejezéséig tartott volna, ezt követően jelenlétük történelmi szempontból elhanyagolható. Vagyis alapvetően tagadja egy nem uralmi helyzetben levő nép történelmi szerepét, és lényegében kétségbe vonja a történelemben való részvételének a lehetőségét is. Más szempontokat is fel lehetne vetni – különösen az idézett szövegrész kontextusával kapcsolatosan –, a fontos azonban az: mintha az erdélyi magyarok most ocsúdnának több évtizedes álmukból, hogy egyfajta amnéziával rácsodálkozzanak: kik is vagyunk mi tulajdonképpen?

Az ilyen fogalmi zavarokból születhetett a „társnemzet” képtelen fikciója, ami Romániának az alkotmányban nemzetállamként történő meghatározására adott téves reakció.

A kisebbség egyenjogúságának ilyenfajta deklarálása önmagában véve is anakronisztikus, mert az uralom kétpólusú megosztását igényli, múlt századi reflexek alapján valamiféle „kiegyezést” keres a többséggel, kirekesztve az alkuból a többi kisebbséget. Ez az elméleti torzszülemény ugyanakkor a román politikai gondolkodásmód átvételét bizonyítja. Születésének mechanizmusai nem sokban különböznek a dákoromán kontinuitás ideológiáétól, amely a XVIII-XIX. század fordulóján a középkori eredetű magyar nemesi nemzet-koncepcióra adott válasz volt, hogy az erdélyi románok számára az őslakos jogán egyenlő (sőt, esetükben „egyenlőbb”) jogok kiharcolásának elméleti indoklásául szolgáljon. A Finnországgal való példálózgatás sem megalapozott, mindenekelőtt azért nem, mert a finnek – bár elismerés illeti őket a svédek helyzetének rendezése miatt – nem tekintik államalkotó tényezőnek a lappokat, akik pedig e terület ma élő legrégibb lakói.

A múltban s a jelenben ismert kisebbségpolitikai megoldások perspektivikusan elégtelenek, és bár a Romániában élő magyarok számára egyenjogúsításuk természetszerűen életbevágó kérdés, nem választhatnak célkitűzésként egy olyan megoldást, mely nem az általános jogegyenlőség elveiből indul ki.

A társnemzet fogalma ugyanakkor valójában nem mond ellent a nemzetállam koncepciójának, csupán kétnemzeti nemzetállammá óhajtja átalakítani Romániát.

Míg a nemzetállam-koncepció él és uralkodik, addig egyetlen ország sem adhatja meg a területén élő népeknek s ezek tagjainak lehetséges szabadságát. A nemzetállam természetéből következik a homogenizálásra való törekvés, következésképp benne nem érvényesülhet a másféle etnikai-kulturális értékek valódi tisztelete.

E vonatkozásban csak részben helytálló azzal érvelni, hogy a „polgárosult demokráciák egyike sem határozza meg önmagát mint nemzetállamot” (Hitel, 1991/13. 31. oldal), mert minden román politikus tudja, hogy valójában ezek az országok is nemzetállamok. A nem lényegtelen különbség az, hogy Romániában az alkotmányban kodifikált kitétel alapján olyan, a nemzetiségek lehetőségeit korlátozó eszközökhöz is lehet „törvényesen” folyamodni, amelyek alkalmazását az említett demokráciák a nemzetállam fenntartása érdekében szükségtelennek tekintenek.

A romániai magyarság önmeghatározási próbálkozásainak legfurcsábbika az a „mérsékelt” elképzelés, mely a „társnemzeti státuszt a többséget alkotó románság ilyen értelmű és ezt szavatoló elismerésétől teszi függővé” (uo.). Ez a kijelentés nem csupán az alávetettség elismerése, hanem annak megfogalmazása is, hogy az erdélyi magyarok kiléte, mibenléte nem valós mivoltukból származik, hanem a többségi nemzet jóváhagyásától függ.

Az erdélyi magyarság romániai „társnemzetté” való „emancipálódásának” elmélete szorosan összefügg a kongresszus egy másik résztvevőjének dolgozatában szereplő, fogalmi zavarokról árulkodó megállapításaival is. Ezek egyike „a saját állammal és területtel nem rendelkező népcsoportok” közé sorolja az albánokat, íreket, törököket, dél-tiroliakat (sic!) románokat és magyarokat is (Hitel, 1991/13. 33. oldal; Európai Idő, 1991/26. 4. oldal). Egy másik megfogalmazás szerint az erdélyi magyarok a magyarországiak számára „nyelvrokon külföldi népcsoportot” képeznek (Hitel, 1991/14. 55. oldal; Európai Idő 1991/29. 4. oldal; kiemelés T. K. A.).

Vagyis az erdélyi magyarok olyan népcsoporthoz tartoznak, amely „saját állammal és területtel” nem rendelkezik, következésképp nekik nincs közük a Magyarországon élő magyarokhoz, ők nem ugyanaz a nép, csupán a nyelvük „rokon”. A saját terület hiánya pedig úgy is értelmezhető, hogy az a föld, amelyen élnek, nem az övék (is), hanem (csak) a románoké. Egy megfelelő beállítottságú román politikus szeme felragyoghat: lám, az erdélyi magyarok maguk is külön népcsoportnak tekintik magukat, s végeredményben elismerik, hogy betolakodók.

Ez a szemlélet eleve lehetetlenné teszi, hogy az erdélyi magyarok reális önmeghatározásukhoz el(vissza)jussanak, vagyis ahhoz, hogy ők a magyar nemzet részét képezik. Mint ahogy az erdélyi román akkor is a román nemzethez tartozna, ha Erdély közigazgatásilag Magyarország része lenne. Az ilyen természetes önmeghatározásnak elméleti akadálya egyrészt a nemzetállam-koncepció, másrészt a sztálini nemzet-meghatározás, mely egyes fejekben mindmáig háborítatlanul él.

Az előbbieken vázoltak alapján joggal állítható, hogy a romániai magyarok számos vezetőjének a fogalmi tisztázatlanságok jegyében történő „önazonosság-keresése” a természetes önazonosság eleve elvetésével folyik. Márpedig aki önmagát nem vállalja, annak méltóságtudata legalábbis válságban van.

Bibó Istvánt idézi a kongresszus egy harmadik felszólalója, „aki fél, *válságban van*” (Hitel, 1991/13. 28. oldal; Romániai Magyar Szó, 1991. május 28. 1. oldal), és arra biztat, hogy legyünk bátrak, ami szerinte azt jelenti, hogy ne féljünk.

Sajnos ez is fogalomzavar. A bátorság ugyanis nem a félelem hiányát jelenti (mitől bátor, aki nem fél?), hanem azt, hogy az ember a félelme ellenére is azt cselekszi, amit kell. Ezért az egyáltalán nem „szemlélet kérdése” (mely szónak túlságosan racionális tartalma van), hanem a méltóságtudatból eredő emberi magatartás, amely a félelemtől elvonatkoztatva fogalmazza meg jogos céljait és szabja meg cselekedeteit. A bátorság fogalmának félelem-nélküliségként való meghatározásából viszont olyan szemlélet következik, mely célkitűzéseit a félelem lehetséges okainak lehetőleg eleve kirekesztésével közelíti meg, s ezért a bátorság valódi tartalmával homlokegyenest ellentétes magatartáshoz vezet.

A méltóságtudat válságát bizonyítja az a kongresszuson elhangzott felszólítás is (Romániai Magyar Szó, 1991. május 25-26. 1. oldal), miszerint az erdélyi magyarok képviselői el kellene menjenek Ippre és Ördögkútra, hogy bocsánatot kérjenek a románoktól a bevonuló magyar hadsereg által ott elkövetett gyilkosságok miatt. (Lám, itt jelentkezik az „anyanemzettel való azonosulás”.) Hogy stílszerű legyen, talán a Maniu-gárdisták áldozatainak családtagjai kellene ezért oda elzarándokoljanak.

Lehetséges, hogy a magyar nemzethez való tartozás nem vállalása abból a félelemből ered, hogy újabb támadásokra szolgáltatókat azon románok részéről, akik nem hiszik el (vagy úgy tesznek, mintha nem hinnék), hogy a mai Magyarországnak – többek között gazdasági és demográfiai okok miatt – nem kell Erdély. (Mert nem kell nekik.) De a valódi mivoltuk akár emiatti, akár más aktuálpolitikai okokból következő esetleges nyílt vállalhatatlansága még nem kellene szükségszerűen áazonosságok kereséséhez vezetnie. Hiszen mindenki tudja, hogy a magyarok társnemzet státusát a román politika éppúgy nem fogja elfogadni, csak az

indokok lesznek mások. Az álfogalmakkal való játék nem több tehát egyfajta csodaváró ráolvasásnál. Következésképp az ilyen verbális csűrés-csavarás sehova sem vezet, s az elméletileg megalapozatlan megközelítések miatt a továbbra is elnyomott kisebbségnek még az az elégtétele sem lehet, hogy legalább igaza van.

A kongresszus határozata végül eltekintett a társnemzet és társnép terminusainak használatától, és megfogalmazásai ezeknél sokkal reálisabbak. A fogalmi zavarokra épülő magatartás (vagy téves magatartásból származó fogalmak?) azonban minden bizonnyal kihatnak az RMDSZ cselekvőképességére, s ezáltal az erdélyi magyarok sorsára. Téves alapállásból ritkán születnek helyes döntések.

Azt a tényt, hogy a román sovinizmus élharcosainak eddig egy megjegyzésük sem volt a társnemzet fogalmára, egyesek úgy értékelik, hogy e gondolat eredetisége és köztudatba dobásának váratlansága meghökkentette őket, s lényegében nem tudják, hogyan reagáljanak rá.

Lehet, hogy így van. Nem kizárt azonban, hogy csak idegháborús győzelmüket ünneplik csöndesen.

Göteborg – Budapest, 1991. július

(Megjelent: *Európai Idő*, 1991/32.; *Vigyzó* 1991/4.)